

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук,
професора Отич Олени Миколаївни
про дисертацію Вишневської Ганни Петрівни

«Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. XX – 10-ті рр. XXI століття)», представлену на захист до разової спеціалізованої вченої ради у Державному закладі вищої освіти «Університет менеджменту освіти» на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

Ознайомлення із текстом дисертації та науковими публікаціями, підготовленими Г.П. Вишневською за темою дисертаційної роботи, дозволяє представити цілісний аналіз здобутих результатів дослідження.

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Виконане дослідження набуває особливої актуальності у контексті відстоювання Україною своєї суб'єктності, державної незалежності й національної ідентичності у збройній боротьбі з російським агресором. У цій борні українці захищають не лише кордони своєї держави, але й своє право на власну культуру, мову, освіту, духовність – усе те, що є духовним корінням українського народу, яке не змогли знищити ані Емський указ, ані Валувський циркуляр, ані жорстка політика тотальної русифікації радянського періоду.

У збереженні етнокультурної ідентичності українського народу вагому роль відіграли, з одного боку, українські народні традиції, а з іншого, національна українська школа, зміст навчання і виховання в якій завжди узгоджувався із домінуючими ідеологічними засадами української освіти.

Посилення етнокультурної спрямованості змісту загальної середньої освіти уперше в добу розстріляного українського відродження і особливо після здобуття Україною незалежності у 1991 році стало провідною тенденцією розбудови української національної школи і становлення системи національного виховання. Саме цьому – засадничому періоду розвитку української загальної середньої освіти присвячена дисертація Г.П. Вишневської «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. XX – 10-ті рр. XXI століття)», що безперечно, засвідчує її актуальність і своєчасність.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується опорою здобувачки наукового ступеня у процесі виконання дисертаційного дослідження на загальнонаукові принципи системності, достовірності, історизму, науковості та міждисциплінарності.

Дисертанткою коректно сформульовано хронологічні межі дослідження. Історіографічний аналіз проблеми здійснено на основі використання наукових, навчальних, навчально-методичних, довідкових джерел і першоджерел, законодавчих актів та архівних документів. З цією метою Г.П. Вишневською опрацьовано 199 джерел, з яких 20 законодавчих

актів і нормативно-правових документів, 37 навчальних програм, концепцій, хрестоматій і посібників та 12 архівних документів з фондів ЦДАВО України (фонд 166), фондів Педагогічного музею України, архівів закладів загальної середньої освіти та особистих архівів учителів.

До найбільш вагомих наукових положень, сформульованих у дисертації, відносимо положення щодо:

- залежності зміни тенденцій розвитку змісту шкільної освіти від трансформації мети та парадигм освіти;
- відповідності модернізації змісту шкільної освіти особистісним запитам здобувачів освіти і детермінованій ними внутрішньошкільній диференціації;
- нормативно-правової регламентації змісту шкільної освіти відповідно до домінуючих освітніх парадигм: знанневої, українознавчої та цивілізаційної;
- реперних точок трансформації змістових домінант змісту загальної середньої освіти: народознавчої – українознавчої – історико-культурної (краєзнавчої);
- упровадження етнокультурного компонента до змісту шкільної освіти й модернізації освітніх програм в аспекті актуалізації регіонального та краєзнавчого компонентів їх змісту;
- посилення вимог до етнокультурної компетентності вчителя та володіння ним продуктивними освітніми практиками етнокультурної спрямованості.

Структура дисертації відповідає ustalеним у педагогічній науці вимогам щодо її формування й складається зі вступу, 3 розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, представлено поняттєво-категоріальний апарат (до якого немає зауважень), визначено суперечності, що зумовили необхідність проведення дослідження, означено його хронологічні та територіальні межі, джерельну базу, схарактеризовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення, надано інформацію щодо апробації та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі здійснено історіографічний, бібліографічний та трендотчінговий аналіз проблеми дослідження; розкрито загально-наукову й конкретно-наукову методологію наукового пошуку; обґрунтовано вибір методів наукового пошуку (загальнонаукові, історико-генетичний, проблемно-генетичний, історико-порівняльний); викладено концептуальні ідеї та схарактеризовано базові поняття дослідження.

Другий розділ дисертації присвячений розробленню авторської періодизації розвитку етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти у хронологічних межах дослідження, характеристиці тенденцій цього процесу та аналізу його нормативно-правового й навчально-методичного забезпечення.

Як найбільш вагомий здобуток Г.П. Вишневської розглядаємо докладно описані нею у II розділі дисертації методологічні позиції щодо поділу

досліджуваного історико-педагогічного процесу на періоди та етапи, здійснення періодизації цього процесу на основі двох груп критеріїв (суспільно-історичної зумовленості та педагогічних), визначення та аналізу тенденцій розвитку етнокультурологічної спрямованості змісту шкільної освіти у проміжках кожного з періодів. Обґрунтовані здобувачкою позиції чітко й лаконічно унаочнено у таблиці 2.3. (С. 112).

У третьому розділі висвітлено особистісно-професійні вимоги до вчителя в умовах зростання етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти; розкрито аксіологічний і розвивальний потенціал етнокультурного компонента цього змісту; проаналізовано відповідні зміни у професійній підготовці та підвищенні кваліфікації вчителя національної школи, у тому числі в умовах упровадження концепцій Школи-родини і НУШ; здійснено аналіз навчально-методичного забезпечення викладання українознавчих та краєзнавчих предметів у закладах загальної середньої освіти, а також представлено досвід упровадження результатів дослідження в освітню практику.

Усі розділи дисертації розкривають важливі аспекти обраної теми, органічно взаємопов'язані та мають внутрішню логіку викладу матеріалу.

Висновки до розділів є достатньо аргументованими і відображають їх основний зміст, загальні висновки узгоджуються із завданнями дослідження.

Достовірність і наукова новизна результатів дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях. Достовірність теоретичних положень, викладених у дисертації, забезпечується їх належним науковим обґрунтуванням, посиланнями на наукові праці, дотичні до проблеми дослідження, а також використанням достатньої джерельної бази.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у:

- виявленні тенденцій посилення етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти впродовж 1991–2018 років: упровадження етнокультурного змісту шкільної освіти відповідно до нових парадигм освіти; утвердження етнокультурного концепту змісту шкільної освіти в документах України про освіту, концепціях, програмах; пошук шляхів реалізації національного виховного ідеалу на етнокультурному ґрунті; нормативно-правове регулювання й навчально-методичне забезпечення впровадження етнокультурного компонента до змісту шкільної освіти; регіональний характер етнокультурного (краєзнавчого) компонента змісту шкільної освіти; трансформація культурних пріоритетів – від етнокультурних і національних – до полікультурних і міжкультурних комунікацій;
- розробленні періодизації розвитку етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти, що охоплює два періоди, кожен з яких поділяється на два етапи: перший період (1991–1999) – посилення народознавчої стратегії розвитку змісту шкільної освіти в умовах усталення нових парадигм освіти в незалежній Україні, етапами якого є відновлення етнокультурної домінанти в умовах становлення змісту шкільної освіти на національному ґрунті (1991–1995) та утвердження народознавчої

парадигми змісту шкільної освіти (1995–1999). Другий період (1999–2018) – модернізації нормативно-правового й навчально-методичного супроводу впровадження етнокультурного компонента до змісту шкільної освіти, що охоплює етапи утвердження українознавчої парадигми змісту шкільної освіти (1999–2012) та пошуку шляхів реалізації етнокультурного змісту в освітньому просторі України на засадах загальнолюдських цінностей (2012–2018);

- визначенні критеріїв систематизації джерельної бази дослідження (суспільно-історичної зумовленості та педагогічних), що уможливило виявлення тенденцій модернізації змісту шкільної освіти відповідно до суспільної мети і внутрішньошкільної диференціації;
- доведенні впливу посилення етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти на зростання особистісно-професійних вимог до вчителя, зокрема, в аспекті сформованості його етнокультурної компетентності;
- введенні до наукового обігу фактологічного матеріалу щодо нормативно-правового та навчально-методичного супроводу впровадження етнокультурного компонента (навчальних програм, навчальних посібників, краєзнавчих дидактичних матеріалів тощо) до змісту шкільної освіти в руслі панівних парадигм освіти; матеріалів з особистих архівів педагогів і здобувача, фондів Педагогічного музею України, що презентують кращі практики забезпечення етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти тощо.

Практичне значення здобутих результатів полягає у розробленні навчальної програми курсу за вибором для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ століття)», а також у підготовці методичних рекомендацій для учителів щодо ознайомлення із кращими освітніми практиками етнокультурного змісту, зокрема щодо проведення майстер-класів для вчителів (С. 154-161) та учнів закладів загальної середньої освіти (С. 161-165).

Розроблені навчальні матеріали можуть бути використані для оновлення змісту загальної середньої освіти на етнокультурних засадах, проектування змісту навчальних дисциплін за ОПП «Педагогіка», спеціальність 011 – «Освітні, педагогічні науки», а також при розробленні тематики дипломних (кваліфікаційних) робіт для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені здобувачем у достатній кількості наукових публікацій (8), з яких 5 у наукових педагогічних виданнях категорії Б, 1 – у зарубіжному науковому виданні. Опубліковані статті відповідають темі дослідження та адекватно відображають його результати.

Дискусійні питання. У цілому позитивно оцінюючи виконане дисертаційне дослідження, звернемо увагу на деякі теоретичні положення, що мають дискусійний характер, зокрема:

1. Дисертантка вводить до наукового обігу поняття «етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти», маючи, напевне, на увазі «тенденції розвитку етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти», й визначає зазначені тенденції як освітньо-культурне явище (С. 140). Водночас, у науці відомо, що явище не підлягає періодизації, оскільки складається з компонентів, а не етапів. Тому більш доцільним, на нашу думку, було б періодизувати не тенденції, а процес розвитку етнокультурної спрямованості змісту загальної середньої освіти, виявляючи тенденції, характерні для кожного періоду й етапу. Це, по суті й здійснює Г.П. Вишневська на С. 142, розглядаючи «етапи впровадження етнокультурної компоненти змісту шкільної освіти».
2. Вважаємо також, не зовсім коректними положення щодо *сутнісних особливостей тенденцій* (С. 37), *їх спрямованості* (завдання 4) та *їх нормативно-методичного супроводу* (завдання 5), адже тенденції не мають ознак і особливостей, а самі вказують на їх наявність і рівень прояву, а також на схильність до наростання, стабілізації чи зменшення цих проявів, їх спрямованість, а отже, самі *характеризують* їх у певних аспектах, наприклад, в аспекті посилення етнокультурної спрямованості змісту загальної середньої освіти, ґрунтування цієї освіти у першій половині 90-х рр. ХХ століття на новій нормативно-правовій базі (С. 62), актуалізації мети національного виховання, навчання учнів з урахуванням тягlosti історико-культурного досвіду попередніх поколінь тощо.
3. Погоджуючись із концептуальною ідеєю дослідження щодо зумовленості тенденцій посилення етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти впливом панівних парадигм національної освіти, з яких дисертантка надає перевагу особистісно орієнтованій, українознавчій і цивілізаційній, зазначимо, що у сучасній українській історії педагогіки сформувалася також етнокультурна парадигма освіти, обґрунтована О. Цюняк у своєму дисертаційному дослідженні (174 джерело у Списку використаних джерел у дисертації). Тому вважаємо, що здобувачці варто було б у науковому пошуку враховувати й цю парадигму і навіть обрати її як базисну методологічну основу дослідження.
4. Схвалюючи вибір дисертанткою історико-порівняльного аналізу як методу дослідження, зазначимо, що дисертація, на нашу думку, набула б ще більш вагомого теоретичного й практичного значення, якби Г.П. Вишневська порівняла тенденції розвитку етнокультурної спрямованості змісту шкільної освіти в досліджуваний період у різних регіонах України, наприклад, на Гуцульщині, Слобожанщині, Буковині, Поділлі, Поліссі тощо. Це б сприяло більш повному відображенню визначених у дисертації територіальних меж дослідження.

5. Характеризуючи оформлення тексту дисертаційної роботи, зауважимо, що у ньому інколи не вистачає завершеності й узагальненості змісту підрозділів (наприклад, 3.3.), а також вміщено інформацію, яку, як правило, виносять у додатки, залишаючи в основному тексті науковий аналіз цієї інформації та методичні рекомендації щодо упровадження запропонованих дисертантом розробок в освітню практику (сценарій свята «День рідної мови» (С. 165-169), програма курсу за вибором студента «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ століття)» (С.175-186)). Перенесення такої інформації у додатки до дисертації сприяло б їх урізноманітненню й посиленню змістовності. Так, додатки А – Г (21 додаток) мають дещо ілюстративний характер і містять лише титульні сторінки підручників та посібників краєзнавчої спрямованості, краєзнавчих журналів і збірників. І тільки 2 додатки (У – Ф) безпосередньо характеризують діяльність дисертантки з упровадження результатів виконаного дослідження в освітню практику.

Утім, висловлені міркування не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Г.П. Вишневської, в якій на належному науково-теоретичному рівні досліджено актуальну проблему сучасної педагогічної науки й досягнуто теоретично і практично значущих результатів, що характеризуються науковою новизною. Поставлені у роботі завдання виконані, мета наукового пошуку досягнута. Рівень виконаного дисертаційного дослідження засвідчує оволодіння дисертанткою методологією наукової діяльності.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація Г.П. Вишневської містить власні ідеї й напрацювання автора і є суттєвим внеском у розвиток історико-педагогічного знання. Робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертаційному дослідженні ідеї і формулювання інших науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора.

Загальний висновок.

Дисертація Г.П. Вишневської «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ століття)» є самостійною й завершеною науковою роботою, виконаною особисто дисертанткою у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

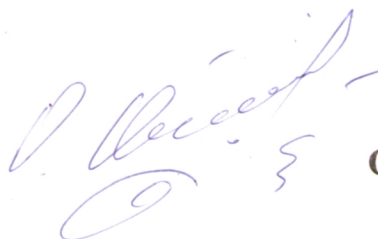
Дисертаційне дослідження містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, характеризується єдністю змісту й структури і свідчить про особистий внесок автора.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених завдань дисертація «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ – 10-ті рр. ХХІ століття)» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44) та наказу

МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.), а її автор, Ганна Петрівна Вишневська, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу взаємодії вищої освіти
та ринку праці
Інституту вищої освіти НАПН України

Отич О.М.

Згідно з заявою Отич О.М. засвідчую.
Заступник завідувача відділу науково-організаційної та кадрової роботи
Інституту вищої освіти НАПН України.

Отч О.М.
29.01.2024р.